

BAN JOSIP JELAČIĆ U SVJETLU ZAPISA JOSIPA NEUSTÄDTERA

IGOR GOSTL

Objavlivanjem drugog i završnog sveska uspomena podmaršala i hrvatskoga generala Josipa Neustädtera *Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od godine 1848.* to opsežno memoarsko djelo po prvi je put predstavljeno hrvatskome čitateljstvu u cjelovitu obliku, k tome popraćeno bogatim kritičkim aparatom.

Neustädterovi memoari pripadaju povijesnoj memoaristici i spoj su tzv. eruditske i interpretacijske memoaristike kao pomoćnih povijesnih disciplina. Uspomene su podijeljene u 2 sveska s ukupno 12 knjiga.

Cjelokupan tekst I. sveska memoara u prijevodu na hrvatski jezik objavila je *Školska knjiga* godine 1994. Tekst je bio opskrbljen mnogim bilješkama (662), izvornom dokumentacijom, slikovnim priložima i kazalom imena.

Drugi dio memoara, nedavno objavljen od istoga nakladnika, skriva intrigirajuću i široku čitateljstvu mahom nepoznatu građu koja u 8 knjiga (V.–XII.) donosi pregnantnu panoramu povijesnih zbivanja.

U V. knjizi u 4. poglavlja slika Neustädter zbivanja u Hrvatskoj uoči povijesne oluje

VI. knjiga donosi početak rata s Ugarskom

VII. Jelačićevu kampanju u Ugarskoj i osvajanje Beča

VIII. kampanju kneza Windischgrätza u Ugarskoj 1848–1849.

IX. vojne operacije u Pijemontu 1849.

X. nastavak vojnih operacija carske armije u Ugarskoj u godini 1849. pod zapovjedništvom topničkoga generala Weldena

U XI. knjizi uspomena baruna Neustädtera prikazano je djelovanje carske armije pod zapovjedništvom generala Paskijeviča u Ugarskoj 1849.

Završna, XII. knjiga memoara, u 16 poglavlja slika krvavi kraj mađarske nacionalne revolucije, posljednje Jelačićeve godine i smrt hrvatskoga bana.

Napisana na francuskome jeziku o događajima sudbonosnim za hrvatsku povijest,

Neustädterova su “zapamćenja” dragocjeno svjedočanstvo što nam ga ostavlja njihov očevidac i sudionik, Jelačićev suborac i iskreni prijatelj.

Autorov neposredan kut gledanja nudi mahom svjedočanstva kritička očevidca. Potiskujući, mjestimice i prenaglašeno, svoju ulogu Neustädter u ocjenama pojedinaca i povijesnih sekvencija ostavlja dojam pronicljiva i objektivna – neutralna – promatrača. Pri tome se služi dokumentarnim materijalom koji čine mnoge izjave suvremenika – ponekad i kontradiktorne naravi – kako bi se čitatelj mogao lakše opredijeliti, zatim knjige, brošure, novinski izvadci, manifesti, banska i privatna pisma, proglašila, ukazi, odnosno reskripti i sl. Neustädterov idol Jelačić nije, međutim, objekt njegova slijepa divljenja i idolatrije. Prema njemu naš se memoarist odnosi s mnogo topline, poštovanja i odanosti.

Duboko prijateljstvo koje ih veže ne sputava Neustädtera u iznošenju – upravo u ime nepristranosti – Jelačićevih slabosti i mana. U Neustädteru kroničar prije svega, tome cilju sveudilj teži.

Zapisci Josipa Neustädtera ostavili su dubok trag na nadošla povijesna djela. Taj je raspon utjecaja vrlo širok: od korištenja kao izvorne dokumentacije, preko citiranja i adaptiranja do čak plagiranja.

Uspomene koje je Neustädter počeo pisati kao umirovljeni podmaršal u Zagrebu godine 1853., a dovršio 1865., apologija su hrvatskoga bana Josipa Jelačića. No, djelo toga živahna i zanimljiva pripovjedača nadaleko prelazi okvire monografije o hrvatskome banu, te se iskazuje kao zanimljiva kronika hrvatske povjesnice od 30-ih godina XIX. st. do smrti slavnoga hrvatskoga bana.

Tekst uspomena II. sveska, za olakšanje čitatelju, popraćen je mnogobrojnim bilješkama (647) – ukupno s I. sveskom njihov broj doseže brojku 1300 – koje ili komentiraju važnija zbivanja, ili priopćuju sažete životopise sudionika povijesnih zbivanja. Osim bilježaka tekst učestalo prate podrubci (“fusnote”): nekih je autor sâm Josip Neustädter, pa su njegovim imenom i označeni; onima bez naznake autor je priređivač knjige dr. Igor Gostl. Ponajčešće javljaju se nazivi mjesta objašnjeni suvremenim toponimima, koji se potom, svrstani u abecedni niz, pojavljuju kao *Toponimijski ključ* u *Dodatku* knjizi.

Ekstenzivan *Dodatak* II. svesku donosi izvornu dokumentaciju, već spomenuti *Toponimijski ključ*, potom tematske karte s prikazom bitaka i vojnih operacija, sažeti prikaz ustroja carsko-kraljevske austrijske vojske, kazalo osobnih imena te bogatu, nepoznatu i rijetko objavljivanu likovnu građu.

U radu na rukopisu valjalo je koncepcijski riješiti dva važna problema: citiranje dokumenata i bilježenje toponimije.

Najveći dio dokumenata Neustädter donosi na francuskome, a prema njihovim njemačkim inačicama nastalim uspredo s hrvatskim izvornicima. Tu II. svezak slijedi praksu što je bila uvedena u prvom: upotrijebljeni su hrvatski izvornici namjesto prijevoda s francuskoga njemačke verzije hrvatskoga izvornika. U kontekstu ti su spisi, govori, letci, proglašila i sl. doneseni u osuvremenjenju jezičnom izrazu, a u dokumentacijskome dodatku na kraju knjige u izvornu obliku i pismu.

Drugi je problem predstavljalo bilježenje zemljopisnoga nazivlja.

Premda se sve vojne operacije 1848/49. odvijaju na ondanjem ugarskom državnom teritoriju, a današnjem mađarskom, slovačkom, rumunjskom, hrvatskom i jugoslavenskom

(vojvođanskom), i do danas se u nas održala praksa navođenja toponimije uglavnom na njemačkom jeziku (djelomice mađarskom) što je posljedak onodobnoga službenoga nazivlja u historiografiji i dokumentaciji na njemačkom jeziku, a navlastito utjecaja onovremenih grafika s prikazima bitaka. To je znatno otežalo, većini pak onemogućavalo, praćenje zbivanja, kretanja vojski i vojnih operacija, jer se tako navedeni mjestopisi niti nalaze, niti mogu naći na ijednom recentnom zemljovidu.

I dandanas susreću se u stručnoj pa i školskoj literaturi podjednako, njemački toponimi poput: *Güns* mjesto *Kőszeg*, *Steinamanger* mjesto *Szombathely*, *Raab* mjesto *Győr*, *Wieselburg* mjesto *Moson*, *Ungarisch Altenburg* mjesto *Mosonmagyaróvár* i td. Još se uvijek mađarska vojska predaje kod *Világosa*, što ostavlja dojam nekog mađarskog grada (mjesto grada *Širia* u Rumunjskoj), Jelačić doživljava poraz i gotovo se susreće sa smrću kod *Kis-Hegyesa*, mjesto u vojvođanskome *Malom Iđošu* i sl.

Ponekad je zbrka potpuna, pa se naizmjenice miješa mađarsko i njemačko mjestopisje: ista mjesta predstavljaju kao različita, što govori o potpunom nerazumijevanju i gubljenju orijentacije u strateškom i geopolitičkom arealu.

Neka o tome posvjedoči nekoliko ulomaka iz nedavno objavljenog članka o Jelačićevim vojnim operacijama.

Nakon bitke kod *Pákozda* i *Velencea* kaže se da se general *Móga* ulogorio kod *Martonvására*, a Jelačićeve trupe, produživši prema austrijskoj granici, stigle do *Wieselburga*.

Potom se navodi kako Jelačić iz *Ungarisch Altenburga* kreće prema Beču; 28. prosinca 1848. Jelačićeve jedinice pobjeđuju Mađzare kod *Wieselburga* i *Győra*, a 30. prosinca kod *Móora* (ispisanog kombinacijom njemačko-mađarske grafije s dva *oo* i akcentom na prvome).

U tekstu što slijedi prethodno spomenuti *Győr* postaje *Raab* – autor očito nema saznanja da je riječ o istome toponimu – dok general *Vetter* zadaje poraz Jelačiću kod *Hegyesa*, da dalje ne navodim...

Valjalo je stoga ustvrditi za njemačke toponime suvremene mađarske, tj. slovačke, rumunjske i hrvatske istovrijednice te ih u kontekstu pomoću podrubaka razjasniti. Za veću lagodnost čitatelja u *Dodatku* stoji mu na raspolaganju spomenuti *Toponimijski ključ*.

Toponimijski ključ je zapravo petojezični aneksni rječnik mađarsko-njemačko-slovačko-rumunjsko-hrvatski s nosivim mađarskim zemljopisnim nazivom i prijevodnim ekvivalencijama na njemačkom, slovačkom rumunjskom i mađarskom. Donosi ukupno 500 toponima. Rječnik je abecediran prema mađarskom toponimu. Mađarskih je mjestopisa 200, uz 100 njemačkih, 75 slovačkih, 70 rumunjskih i 42 hrvatske prijevodne istovrijednice.

Sada kada je cjelina memoara pred nama možemo bez pretjerivanja ustvrditi da su Neustädterovi zapisci najpotpunija i najsvestranija građa kojom je ovjekovječen ban Jelačić i njegovo doba – burna i slavna godina 1848. Njihov je zamašaj takav da je Neustädterovo ime, njima zahvaljujući, upisano ne samo u zlatne stranice hrvatske memoaristike XIX. st. nego i u najviše dosege te književno-povijesne discipline u Hrvata.

Predavajući I. i II., završni svezak, Neustädterovih uspomena na bana Josipa Jelačića hrvatskome čitateljstvu – u obliku i opremi kojima njihov autor ne bi imao, ufam se, mnogo

zamjeriti – ispunjavamo dug, doduše sa zakašnjenjem duljim od stoljeća, ali s obzirom na donedavne političke okolnosti, razumljivim i objašnjivim.

Cjelinom Neustädterova djela podižemo tako, uz onaj sjajni Fernkornov, još jedan spomenik, *aere perennius*, dostojan *hommage* hrvatskome velikanu, slavnome i besmrtnome hrvatskome banu.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA LI
ZAGREB 1998.

UDK 93/99

ISSN 0351-2193

Historijski zbornik, god. LI, str.1- 197, Zagreb 1998.

Izdavač

Društvo za hrvatsku povijesnicu

Redakcijski odbor

Mirjana Gross

Ivan Kampuš

Franko Mirošević

Ivica Prlender

Tomislav Raukar

Petar Strčić

Glavni i odgovorni urednik

Ivica Prlender

Članci i rasprave iz časopisa Historijski zbornik su referirani u publikacijama:

ABC Clio

Historical Abstracts

America: History and Life

Adresa uredništva

Društvo za hrvatsku povijesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske

Tisak:

Horetzky